

TÜRKİYEDE SİYASİ PARTİ KAPATMA VE AVRUPA ÖRNEKLERİ

Parti Kapatmak Demokrasi Tehdidi mi?

Birce ALBAYRAK COŞKUN*

Bu makalede, son zamanlarda Türkiye’de açılan parti kapatma davaları ile Avrupa’dan yazılı gelen resmi tepkiler neticesinde yeniden gündeme gelen, demokrasilerde siyasi partilerin kapatılmasının demokrasiye zarar veren mi yoksa demokratik sistemi koruyan bir uygulama mı olduğu tartışması, Avrupa ülkelerinden örneklerle karşılaştırmalı olarak incelenecektir. Avrupa’da siyasi partilere uygulanan yaptırımların ve kapatma cezalarının tarihsel olarak ortaya çıkış nedenleri ve süreci ortaya konduktan sonra belli başlı tarihi ve güncel örneklerine bakılarak Türkiye’nin siyasi parti kapatma geçmişi ve bu anlamda Avrupa’daki yeri değerlendirilecektir.

Anahtar kelimeler: Parti Kapatma, Demokrasi, Avrupa’da Siyasi Parti Yasakları, Türkiye’de Siyasi Parti Yasakları

Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansına (AGİK) katılan otuzdört ülkenin 21 Kasım 1990’da kabul ettiği Paris Şartı’nın¹ başında, ülkeler, yegane yönetim sistemi olarak demokrasiyi inşa edeceklerini ve kuvvetlendireceklerini taahhüt etmektedirler. Demokrasi siyasal yaşamın vazgeçilmezi olarak betimlenirken, kentsoylu ve sosyalist demokrasi olarak iki temel biçim üzerinden ayrıştırılmasına karşı çıkarak, demokrasinin bütünlüğünü savunan Giovanni Sartori’nin yaklaşımı anımsatılmaktadır.² Demokratik siyasi hayatın vazgeçilmez unsurları ise, birçok parlamenter demokratik sistemle yönetilen ülkenin yasalarında belirtildiği ve Türkiye Cumhuriyeti Anayasasında da vurgulandığı gibi siyasi partiler olarak karşımıza çıkmaktadır.³

Aslında siyasi partilerin günümüzde siyasal modernleşme dışında kalmış geleneksel bazı toplumlar dışında, hemen her siyasal sistemde

* Doktora Adayı, ODTÜ Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi Bölümü; Asistan, ODTÜ, Karadeniz ve Orta Asya Ülkeleri Araştırmaları (KORA) Merkezi (birce@metu.edu.tr).

¹ 19-21 Kasım 1990 tarihinde, içinde NATO ve Varşova Paktı ülkelerinin yer aldığı, toplam 34 ülkenin devlet ve hükümet başkanlarının katıldığı Paris Zirvesi yapıldı. Bu zirve AGİK’in gelişim sürecinde en önemli aşamadır. Paris’teki bu AGİK zirvesinde “Yeni Bir Avrupa İçin Paris Şartı” başlığını taşıyan metin sonuç bildirgesi olarak kabul edildi. Bu zirveye Türkiye’den Başbakan ve Cumhurbaşkanı katıldı. Bildirgeyi dönemin Cumhurbaşkanı Turgut Özal imzalamıştır. Bkz. Paris Şartı için: <http://www.belgenet.com/arsiv/parissarti.html>

² Giovanni Sartori, *The Theory of Democracy Revisited*, Chatham House, Londra, 1987.

³ T.C. Anayasası 68. ve 69. maddeler siyasi partilerle ilgili hükümleri düzenler.

var oldukları görülür. Maurice Duverger'nin *Siyasi Partiler*⁴ kitabında partilerin kökenini anlattığı bölümde, ilk çağda Cumhuriyetleri bölen hiziplerden Rönesans İtalyasında iktidarı ele geçirmek amaçlı ortaya çıkan oluşumlara, tarihteki siyasi partilerin ilk örnekleri olarak bakılır. Kamuoyunu etkileyen, siyasi kararların alınmasında ve uygulamasında önemli rol oynayan geniş halk örgütlerine dönüşmüş yapılar olan modern demokrasilerdeki siyasi partilerin ise tarihteki bu ilk örneklerinden ayrıldığıнын altı çizilir. Bu bağlamda, “bir program etrafında toplanmış, siyasal iktidarı elde etmek ya da paylaşmak amacı güden, sürekli bir örgüte sahip kuruluşlar”⁵ olarak tanımlanan modern anlamda siyasi partilerin varlıkları çok eskiye gitmez. Bugünkü anlamda siyasi partiler 19.yüzyıl ortalarında İngiltere ve Kuzey Amerika dışında pek belirgin değilken, 20. yüzyıl ortalarına geldiğimizde çağdaş toplumların siyasal hayatında olmazsa olmaz unsurlarından olmuştur. Siyaset Biliminin temel konularından bahseden kitaplarda, siyasal sistemin karakteri ister demokratik isterse otoriter veya totaliter olsun siyasi partilerin bugün başat öneme sahip oldukları önemle vurgulanmaktadır.⁶ Ancak özellikle çağdaş demokrasilerin kuruluş ve işleyişinde siyasi partiler ve işleyişleri siyasal sistemin bel kemiği olarak nitelendirilebilir. Joseph LaPalombara ve Myron Weiner'in *Siyasi Partilerin Kökeni* adlı makalede de belirttiği gibi siyasi partilerin yaratılması devamlı bir süreçtir ve bu süreç sonunda siyasi partilerin gelişimi Batı'da parlamentoların ortaya çıkışı ve oy kullanma hakkının genişlemesiyle özdeşleştirilir.⁷

Alain Touraine, parlamenter demokrasiler ve siyasi partilerden bahsederken, geç 19. yüzyıldan günümüze varan süreçte, toplumsal mücadelenin siyasal yaşamın temeli olarak kabul edilmesiyle birlikte, siyasi partilerin ne kadar önemli bir role sahip olduğunun anlaşıldığını vurgular.⁸ Diğer bir deyişle, demokrasinin değişimi ve dönüşümü,

⁴ Maurice Duverger, *Siyasi Partiler*, Çev. Ergun Özbudun, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1986, s.15-37.

⁵ Münci Kapani, *Politika Bilimine Giriş*, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1997, s. 160; Esat Çam, *Siyaset Bilimine Giriş*, Der Yayınları, İstanbul, 2000, s. 415; Ahmet Taner Kışlalı, *Siyaset Bilimi*, İmge Yayınevi, Ankara, 1994, s.219; Server Tanilli, *Devlet ve Demokrasi: Anayasa Hukukuna Giriş*, Çağdaş Yayınları, 1996, İstanbul, s.209.

⁶ a. k., s. 158.

⁷ Joseph LaPalombara & Myron Weiner, “The Origin of Political Parties”, Joseph LaPalombara & Myron Weiner (ed.), *Political Parties and Political Development*, Princeton University Press, 1966, s. 3-42 ve Joseph LaPalombara & Myron Weiner, “The Origin of Political Parties”, Peter Mair (ed.) *The West European Party System*, Oxford University Press, 1990, s. 25.

⁸ Alain Touraine, *What is Democracy?*, Westview Press, Colorado-USA & Oxford-UK, 1997, s.94-95.

siyasal yaşamdaki toplumsal mücadelelerin değişim ve dönüşümü ile yakından alakalıdır. 19. yüzyıl Batı Avrupasında ilk örneklerine rastladığımız modern anlamda siyasi partiler tarihsel olarak öncelikle kentsoyluların (burjuva), monarşik düzenin egemen sınıfı topraksoylulara (aristokrasi) karşı iktidar mücadelesi sırasında yerel oluşumların birleşmesi ile ortaya çıkmıştır. Daha sonra ise işçi sınıfının halk kitleleri ile örgütlediği yapıların oluşması ve oy hakkının yaygınlaştırılması ile dönüşerek bugünkü haline en yakın halini almıştır.⁹

Robert Michels'in ünlü *oligarşinin demir yasasına*¹⁰ atıfta bulunarak Touraine demokratik addedilen ülkelerde, birincil tehditin parti rejimi olduğunu söyler.¹¹ Her ne kadar bu görüşe eleştiri olarak Seymour Martin Lipset ve yandaşı olan düşünürlerce *Uluslararası Matbaacılık Birliği*¹² üzerine yapılan örgüt çalışmasında Michels'in iddiasının tam aksi sonuç çıkmışsa da, 20. yüzyılın ilk yarısında Avrupa'da faaliyet gösteren bazı siyasi partilerin totaliter eğilimlere kayma deneyimi Michels'in savını destekleyen örneklerin varlığına işaretler. İkinci Dünya Savaşına kadar, demokrasiyi yıkma gayesi olsa bile bir siyasi düşüncenin siyasi parti şeklinde örgütlenebileceği görüşünü savunan sınırsız özgürlük anlayışı, demokratik düzenin özgür ortamında halk kitlelerinin de desteği ile başa gelen totaliter partilerden geriye kalan deneyimler sonucunda, hemen tüm Avrupa ülkelerinde terk edilerek, anayasa kapsamında siyasi rejimlerin korunmasına yönelik yasalarla siyasi partilere çerçeveler çizilmiştir. Bu anlamda, İkinci Dünya Savaşına giden yolda İtalya ve Almanya başta olmak üzere, Avrupa ülkelerinde demokratik seçimlerle başa gelen faşist totaliter iktidar deneyimleri siyasi partilere getirilen sınırlamaların, yasakların ve yaptırımların ortaya çıkışında bir milat olarak görülmektedir. Almanya'da Hittler ve İtalya'da Mussolini iktidarlarının Portekiz'de darbeye iktidara gelen Salazar veya İspanya'daki Franco yönetimlerinden farkı, parlamenter

⁹ Söz konusu değişim Duverger'in siyasi partileri sınıflandırmasında bahsi geçen kentsoylu temelli kadro partilerinin kitle partilerine evrildiği şeklinde algılanmamalıdır. Değişim her iki siyasi parti tipolojisini de ayrı ayrı kapsar ve aynı zaman dilimlerinde varlıklarını içerir.

¹⁰ *Iron Law of Oligarchy* kavramı her örgütün başta ne kadar demokratik olursa olsun sonunda kaçınılmaz şekilde oligarşik bir yapıya döneceği iddiasını özetler. B.g.k. Robert Michels. *Political Parties: A Sociological Study of the Oligarchical Tendencies of Modern Democracy*, (Çev. Eden Paul ve Cedar Paul), The Free Press, New York, 1915.

¹¹ Touraine, a.g.k, s. 96.

¹² International Typographical Union, Seymour Martin Lipset, Martin Trow and James S. Coleman, *Union Democracy: The Internal Politics of the International Typographical Union*, Free Press, New York, 1956.

demokrasinin kuralları içinde halk desteği almış ve yönetime gelince demokrasinin kurumlarını tahrip etmiş olmalarıydı. Server Tanilli'nin deyimiyle, 20. yüzyılda Batı demokrasisinin karşısına çıkan en büyük tehlike, çok partili demokratik rejimin özgür ortamından faydalanarak ortaya çıkan ve iktidar olduktan sonra demokrasiyi tasfiye eden totaliter partiler olmuştur.¹³

Bu deneyimler ışığında, Batıda siyasi partiler artık her ülkenin özel tarihsel koşulları çerçevesinde, demokratik rejimine ve ülkesine tehdit olarak algıladığı siyasal düşüncenin örgütlenmesini sınırlamakta veya yasaklamaktadır. Günümüzde de, Türkiye'de parti kapatma davaları ile yeniden alevlenen tartışmalar Batı'nın da deneyimlediği tarihsel gerçeklerle beraber iki temel görüş paralelinde ilerlemektedir. Yukarıda da belirtilen sınırsız özgürlükçü anlayış, isterse yıkıcı olsun demokrasi karşıtı tüm görüşleri yine demokratik yollar ile savuşturma yolunu savunmaktadır. Diğer görüş ise, bütün rejimler gibi demokratik rejimin de devamlılığını sağlayabilmek için kendisini koruyabileceği görüşüdür. İkinci Dünya Savaşından sonra tüm Avrupa ülkelerinde yaygınlık kazanan ve yasalarla da kendini gerçekleştiren bu ikinci duruş bir siyasi partinin sınırlanması veya yasaklanmasını demokrasiye aykırı görmemekle birlikte yasaklamaya gitme sebebi ve yönteminin hukuk devleti kuralları dahilinde belirlenmesi ve demokrasi ilkelerine aykırı olmaması koşulunun da altını çizmektedir.¹⁴ Bahsi geçen iki temel görüşün çatıştığı eksende, bu makale Avrupa'da siyasi partilerin yasaklanma ve kapatılma örneklerinden hareketle, Türkiye'nin konumunu değerlendirmeye çalışacaktır.

AVRUPADA SİYASİ PARTİLERİN YASAL SINIRLARI VE PARTİ KAPATMA ÖRNEKLERİ

Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi (AKPM)'nin 18 Nisan 2008 tarihli AKP'nin kapatma davasına ilişkin bildirgesinde, Türkiye'nin parti kapatma geleneği olduğu vurgulanmakta ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) 10. ve 11. maddeleri hatırlatılarak her görüşün siyasi parti kurma hakkı olduğu, hatta bu görüşün anayasal düzeni değiştirme hedefi varsa şiddet içermediği müddetçe her türlü düşüncenin siyasi oluşuma gidebilme özgürlüğünün olması gerektiği ifade

¹³ Tanilli, *a.g.k.*, s. 227.

¹⁴ *a.k.*, s. 228.

edilmektedir.¹⁵ AKPM bu bildirmede, yukarıda daha önce belirttiğimiz, çatışan iki ana görüşten ilkinin, özellikle İkinci Dünya Savaşı öncesi ağırlıklı olarak Batı dünyasında hakim olan sınırsız özgürlükçü anlayışı yansıtmaktadır. Bu tartışmayı daha iyi değerlendirebilmek için makalenin konusu olan ve bildirmede kınanan siyasi parti kapatma olgusunun, Avrupa örneklerine, uygulamalarına ve yasal düzenlemelerine bakmak gerekiyor.

Öncelikle, siyasi partilere yasal yaklaşımın ve sınırlamaların ülkeden ülkeye değişiklik gösterdiğinin altını çizmek gerekiyor. Örneğin Arnavutluk, Finlandiya, İrlanda, İsviçre gibi bazı ülkelerin anayasalarında siyasi partilere özel bir atıf yapılmazken, diğer birçok Avrupa ülkesi siyasi partilerin kurulma ve yasaklanma şartlarını açıkça belirten yasalara sahiptir. İkinci Dünya Savaşının hemen ardından yeni oluşturulan 1947 tarihli İtalyan Anayasasına göre, siyasi parti faaliyetleri demokrasi ilkelerine uygun olmadığı takdirde kapatılabilir.¹⁶ İtalya'da 1921'de Mussolini önderliğinde kurulan ve 1922'de iktidara gelen Nasional Faşist Parti (*Partito Nazionale Fascista- PNF*) 1943 yılında siyasetten men edilmiştir ve yeniden kurulması halen yasak olan tek partidir. Benzer şekilde, 1949 tarihli Federal Almanya Anayasası, "herhangi bir siyasal partinin, amacı ve yandaşlarının davranışlarıyla, özgür demokratik düzeni kayıtlamayı, ya da Federal Cumhuriyet'in varlığını tehlikeye düşürmeyi hedef edinmesi, o partinin kapatılmasını gerektirir"¹⁷ ifadesini kullanmaktadır. Federal Anayasa Mahkemesi, 1949 yılında Nazi Partisinin kapatılmasının ardından bugüne kadar bu yasa çerçevesinde 1952'de faşist Sosyalist Reich Partisi'ni (*Sozialistische Reichspartei Deutschlands-SPR*) ve 1956'da Almanya Komünist Partisi'ni (*Kommunistische Partei Deutschlands-KPD*) olmak üzere iki siyasi partiyi kapatmıştır.

Avrupa'da parti kapatmanın ilk örneklerinden bahsettikten sonra, günümüze geldiğimizde akla gelen ülke İspanya olmaktadır. 2002 yılında yürürlüğe giren İspanya Siyasi Partiler Yasasına göre, demokrasiye veya anayasal değerlere saygı duymayan siyasi partiler yasadışı kabul edilmektedir.¹⁸ Bu yasa çerçevesinde, şiddet yanlısı ayrılık-

¹⁵ Avrupa Komisyonu Parlamenter Meclisi (AKPM) Yazılı bildirme No: 409, *Judicial proceedings against the Justice and Development Party in Turkey*, 18 Nisan 2008. <http://assembly.coe.int>

¹⁶ Tanilli, *a.g.k.*, s. 228. Bahsi geçen yasa İtalyan Anayasası Madde 49.

¹⁷ *a.k.*, s. 228-229. Bahsi geçen yasa Federal Almanya Anayasası Madde 21/ 2.

¹⁸ Bahsi geçen yasa İspanya Anayasası madde 6.

çı Bask Vatani ve Özgürlüğü (*Euskadi Ta Askatasuna*- ETA)¹⁹ örgütü tarafından kontrol edilen terörist şebekeyle bağlantısı olduğu iddiasıyla, 2003 yılında Batasuna Partisi, ETA ile bağıını reddetmesine ve ETA saldırılarını kınamasına rağmen kapatılmıştır.²⁰ Avusturya örneği ise, Avrupa Birliği (AB) ülkelerinin tepkisini görmek açısından önemlidir. 1975 tarihli Siyasi Partiler Yasası siyasi partilerin serbestçe oluşumunu düzenlerken aynı zamanda nasyonal sosyalizmin siyasi partiler içinde yeniden yükselişini de yasaklamıştır. Yasa çerçevesinde 1987 yılında Anayasa Mahkemesi aşırı sağcı Milli Demokratik Parti'yi (*Nationaldemokratische Partei / National Democratic Party*-NDP) yasadışı ilan etmiştir. Ancak esas ilginç olan 1999 yılında seçimle iş başına gelen ve 2000'lerin başında Wolfgang Schüssel'in önderliğindeki Avusturya Halk Partisi'ne (*Österreichische Volkspartei*-ÖVP) koalisyon ortağı olan Jörg Haider başkanlığındaki aşırı sağcı Avusturya Özgürlük Partisi'nin (*Freiheitliche Partei Österreichs*-FPÖ) iş başına gelmesinden sonra dönemin ondört AB ülkesinden aldığı tepkiler ve neticesidir. Aşırı sağcı olarak nitelenen FPÖ'nün koalisyon ortağı olarak dahil edildiği Schüssel hükümeti, AB ülkeleri tarafından devlet adamlarının el sıkıma gibi sembolik protestolarından, çeşitli alanlarda Avusturya hükümeti ile işbirliğine gidilmemesine kadar varan ciddi siyasi tepkilerle karşılaştı. Ayrıca AB Portekiz dönem başkanlığı sırasında, ülkelerden gelen baskılar sonucunda sadece hükümeti değil Avusturya vatandaşlarını da kapsayan yazılı siyasi yaptırım kararı çıkarmışlardır.²¹ Sonunda

¹⁹ ETA (*Euskadi Ta Askatasuna*) 1968 yılından beri Bask Bölgesinin İspanya'dan bağımsızlığı için silahlı eylemler düzenleyen ve saldırılarının sonucunda yüzlerce kişinin ölümüne yol açmış ayrılıkçı örgüttür.

²⁰ <http://www.hrcr.org/hottopics/spain.html>

²¹ 1999 yılında deklare edilen yaptırımlar 3 siyasi başlık içerir: 1- Ondört AB ülkesi, FPÖ ile koalisyon ortağı olduğu Avusturya hükümeti ile resmi ikili ilişkilerini askıya almıştır. 2- Uluslararası kuruluşlarda çalışmak üzere aday olan Avusturya vatandaşlarına hiç bir destek sağlanmayacaktır. 3- AB ülkelerinin başkentlerinde bulunan Avusturya Elçileri ile yalnızca teknik konular için temas kurulacaktır. Ekonomik yaptırım içermeyen bu metin tüm AB ülkelerince imzalanmıştır. FPÖ 1999 seçimlerinde 27% oy almış, 1950'lerin ortalarında kurulduğundan bu yana, Avusturya'nın üç ana siyasi partisinden biri olmuştur.

Detaylı bilgi için bkz. Heather Berit Freeman, *Austria: The 1999 Parliamentary Elections and the European Union Members' Sanctions*: http://www.bc.edu/bc_org/avp/law/lwsch/journals/bciclr/25_1/04_TXT.htm;

AB ülkelerinin tepkisi haberi: (Kaynak: Euroactive), <http://www.euractiv.com/en/future-eu/austria-haider-affair-gave-eu-emergency-brake/article-151443>,

Haider'in Görüşlerinin Avrupa Parlamentosu tarafından Kınanması: *Austria—Haider's Views Condemned*, Eur. Parl. Daily Notebook (3 Şubat 2000), <http://www.europarl.eu.int/dg3/sdp/journ/en/n0002031.htm>

bu politikasının halk nezdinde ters etki yarattığına kanaat getiren AB önderleri 2000 yılının yazında bu uygulamalardan ve baskıdan vazgeçmiştir. Ancak çok geçmeden, Haider iddiaya göre daha fazla gerilim yaratmamak amacıyla parti başkanlığından, dolayısıyla da hükümetten istifa etmiştir. Kapatma davası açılmaksızın siyasetten ayrılmaya zorlamaya bir başka örnek ise Belçika’da 2004 yılında ayrılıkçı Flaman Blok Partisi’nin (*Vlaams Blok / Flemish Block- VB*)²² ırkçılık ve yabancı düşmanlığı yaptığı gerekçesiyle 40.000 EURO para cezasına çarptırılması oldu. Bu ceza neticesinde VB lideri partiyi feshetmiş, Flaman Menfaati Partisi (*Vlaams Belang / Flemish Interest- VB*) adıyla yeni bir parti kurmuştur.²³

Yukarıda verilen Batı örneklerinin hiç birisinde partilerin kapatılması veya kapanmasına yol açılması demokrasiye tehdit olarak görülmemiş, aksine demokrasiyi tehdit eden partilerin ceza alması veya tamamen yasaklanması, Batı demokrasilerini korumak iddiasıyla gerçekleştirilmiştir. Ancak özellikle 1980 sonrasına baktığımızda, Batı ülkelerinin genelinde bu örneklerin sayısal olarak azaldığını, bu tarz uygulamaları yasalarında da giderek daha sıkı şartlara bağlayarak zorlaştırdıklarını görüyoruz. Bu tartışmalar çerçevesinde sık sık adı geçen Venedik Komisyonu’nun *Siyasi Partilerin Yasaklanması ve Benzer Önlemler Raporu* da diğer uyarıcı yaptırımlar sonuç vermez ise siyasi partilerin kapatılmasının en son hamle olarak görülmesi gerektiğinin altını önemle çiziyor.²⁴ Verilen bu mesajı Avusturya’da yaşanan ve Haider’in istifasına giden süreçle paralel okumak, Avrupa demokrasi oyununu anlamak açısından faydalı olabilir. Bu örnekte, Batı ülkeleri demokratik sisteme tehdit olarak algıladığı siyasi parti veya siyasetçilerden kurtulmanın yollarını yine siyaset oyunları içinde bulunması, netice alınmazsa en son hukuki yollara başvurulması gerektiği yorumunu eyleme geçirmiştir. Bu anlayış, biçimsel olarak Türkiye’de ağırlıklı olarak uygulanan siyasi partilerin kapatılması olgusundan farklı olmakla birlikte, sonuç olarak yine belirli bir yaklaşımın siyasi temsili ni engellediği için özsel olarak aynı sonuca götürebilmektedir.

²² Vlaams Blok Resmi Internet Sitesi: <http://www.vlaamsblok.be/index.shtml>

²³ VB davası hakkında 9 Kasım 2004 tarihli Belçika Temyiz Mahkemesi Kararı, <http://www.juridat.be/jurispdf/R/C/04/B/RC04B91.pdf>, VB Parti Lideri *Frank Vanhecke MEP*’in dava üzerine açıklamaları: <http://majorityrights.com/index.php/weblog/comments/39/>

²⁴ Bkz. Venedik Komisyonu, *Siyasi Partilerin Yasaklanması ve Benzer Önlemler Raporu*, 12-13 Haziran 1998, Venedik, Venedik Komisyonu 35. Genel Kurulu. Rapor Doküman No: CDL-INF (1998) 014e Rapor Doküman Tarih /Yer: 29 Haziran 1998 / Strasbourg, [http://www.venice.coe.int/docs/1998/CDL-INF\(1998\)014-e.asp](http://www.venice.coe.int/docs/1998/CDL-INF(1998)014-e.asp)

TÜRKİYEDE SİYASİ PARTİLERİN YASAKLANMASI VE BATI İLE KARŞILAŞTIRILMASI

Türkiye siyasi tarihinde, siyasi partilerin hukuksal olarak ilk çerçeve ve metni 1909'daki düzenlemelerle modern Türkiye öncesine dayanmaktadır. Bir asırlık bu hukuksal çerçevenin değişim aşamaları detaylı olarak incelenecek olursa bir başka makale konusu olacaktır, ancak mihenk noktalarına değinmek yararlı olacaktır. Türkiye'de siyasi partileri de kapsayan siyasi örgütlenmelerle ilgili hukuki düzenlemelerin tarihsel gelişimini ve değişimini kısaca belirtmek için Türkiye Barolar Birliği (TBB) Başkanı Özdemir Özok'un yaptığı tarihsel özetleme faydalı olabilir.²⁵ Özok ilk defa siyasi oluşumların yasal olarak tanınmasının 1909'daki hukuksal düzenlemeyle başlamasından sonra modern Türkiye'de açık ifadeyle siyasi partilerin ilk olarak yasa kapsamında düzenlenmesinin 1961 Anayasası ile olduğunu belirtmektedir. 1982 Anayasasının 68. ve 69. maddelerinde 2001 yılında yapılan değişikliklerle ise siyasi partilerin kapatılması kararı Anayasa Mahkemesi'nde beşte üç çoğunluğun oyuna bağlanarak parti kapatma zorlaştırılmıştır.²⁶ Bundan önce de 1995 yılındaki değişiklik ile de eylemlerine bakılmaksızın siyasi partinin kapatılamayacağı garanti altına alınmıştı. Anayasadaki Siyasi Partiler Kanunu'nun içeriğine baktığımızda ise, tanımlamalarında Batı liberal demokrasileri ile paralellik oluşturulduğunu gözlemliyoruz. Örneğin, kanunda demokrasi tanımlanırken Tanilli'nin de vurguladığı gibi üretim biçimi ve mülkiyet ilişkileri üzerinden değil, toplumun çok partili rejim içinde özgür karar alması, kendi geleceği üzerinde söz sahibi olması üzerinde durularak Batı liberal demokrasilerindeki vurgular benimsenmiştir.²⁷ Ne var ki, bu Batı eksenli oluşturulmuş hukuki çerçeve bugün Türkiye'de siyasi partilerin kapatılması üzerine tartışmaları anlamaya yetmemektedir, dolayısıyla örneklerle ve sayılara da göz atmak gerekmektedir.

²⁵ Bkz. Türkiye Barolar Birliği (TBB) Başkanı Özdemir Özok, "Siyasi Partiler ve Demokrasi" konulu paneldeki konuşması, 26 Mayıs 2005, http://www.barobirlik.org.tr/tbb/baskan/konusmalar/050526_siyasal_partiler_ve_demokrasi.aspx

²⁶ Bkz. 1961 Anayasası 56. ve 57. maddeler. Tanilli'nin bahsettiği gibi 56. madde siyasi partilerin oluşumunu garanti altına alırken 57. madde siyasi partilerin kapatılma şartlarını belirlemektedir. Buna göre hiç bir siyasi parti "insan hak ve hürriyetlerine dayanan demokratik ve laik Cumhuriyet ilkelerine ve devletin ülkesi ve milletiyle bölünmezliği temel hükmüne" aykırı hareket edemez, aksi takdirde temelli kapatılır. Bkz. Tanilli, *agk*, s. 229. Ayrıca bkz. ekte tamamı bulunan 1982 Anayasası 68. ve 69. maddeleri (17.10.2001 gün ve 4709 sayılı anayasa değişiklikleri).

²⁷ Tanilli, *a.g.k*, s. 232.

Türkiye’de çok partili sisteme geçişten günümüze kadar yirmi-altı siyasi parti kapatılmıştır. Daha önce de vurgulandığı üzere, parti kapatma davaları Avrupa ülkelerindeki örneklerinden sayıca fazladır. TBMM Araştırma Merkezi tarafından onbeş Avrupa ülkesinde siyasi parti kapatma örneklerine bakılarak hazırlanan karşılaştırmalı raporun sonucuna göre onbir ülkede siyasi parti kapatma deneyimi hiç yaşanmazken, rapordaki diğer Avrupa ülkelerinde de bu sayının oldukça az olduğu belirtiliyor.²⁸ Örneğin İkinci Dünya Savaşı yıllarından bu yana siyasi parti kapatma örneklerinde en çok adı geçen ülkelerden Almanya’da kapatılan parti sayısı üç, İspanya’da ise birdir. Bu sayılar, Batı Avrupa’da 1970’ler sonrası beklenmedik şekilde aşırı sağ eğilimli partilerin yükselmesi, 1980’ler ve 1990’larda ise güçlenmesine rağmen artmamıştır.

Türkiye’de belirtilen dönemde kapatılan partilerin iki tanesi 1963’te Anayasa Mahkemesi’nin kurulmasından önce gerçekleştirilmiştir. Bu iki parti, 1954’te kapatılan Millet Partisi ve askeri ihtilal sonrasında 1960’da kapatılan Demokrat Parti (DP)’dir. Yirmidört siyasi parti ise açıkça siyasi partiler yasası bulunan 1961 ve 1982 Anayasaları çerçevesinde Anayasa Mahkemesi kararları sonucunda kapatılmıştır. 1961 sonrası dönemde 12 Eylül 1980 askeri müdahalesine kadar olan süreçte altı parti kapatılırken, 12 Eylül ihtilali sonrası 1983’te siyasi partilerin yeniden kurulmasına izin verilmesinden bu yana onsekiz parti kapatılmıştır. Kapatılan siyasi partilerin isimleri, kapatılma tarihleri ve gerekçeleri ise sırasıyla aşağıdaki tabloda belirtilmiştir. Bu bilgilere ek olarak onyedisi siyasi partiye daha kapatma davası açılmış ancak mahkeme reddetmiştir.²⁹ Şu anda Kasım 2007’de başlayan Demokratik Toplum Partisi’nin (DTP) ve Nisan 2008’de başlayan Adalet ve Kalkınma Partisininin (AKP) davaları sürmekte ve Türkiye’de süregelen siyasi parti kapatma davaları ve demokrasi üzerine tartışmalar giderek yoğunlaşmaktadır.

²⁸ TBMM Araştırma Merkezi Raporu Sonuç Duyurusu: http://www.meclishaber.gov.tr/develop/owa/haber_portal.aciklama?p1=49226

²⁹ Davası görülmüş ve kapatılması reddedilmiş siyasi partileri liste halinde görebilmek için bkz. <http://www.ntvmsnbc.com/news/439446.asp>

Tablo-1. Türkiye’de çok partili rejime geçişten günümüze kapatılan siyasi partiler³⁰

	Kapatılan Siyasi Partinin Adı	Kapatılma Tarihi	Kapatılma Gerekçesi
1	Millet Partisi (MP)	26 Ocak 1954	Laikliğe aykırı odak olmak
2	Demokrat Parti (DP)	20 Haziran 1960	1960 İhtilali akabinde
3	İşçi-Çiftçi Partisi (İÇP)	15 Ekim 1968	İhtara rağmen kongresini yapmamak, hesabını süresinde vermemek, mevzuatını düzeltmemek
4	Milli Nizam Partisi (MNP)	20 Mayıs 1971	Laikliğe aykırı odak olmak
5	Türkiye İleri Ülke Partisi (TİÜP)	24 Haziran 1971	İhtara rağmen kongresini yapmamak, hesabını süresinde vermemek, mevzuatını düzeltmemek
6	Türkiye İşçi Partisi (TİP)	20 Temmuz 1971	Bölücülük
7	Büyük Anadolu Partisi (BAP)	19 Aralık 1972	İhtara rağmen kongresini yapmamak, hesabını süresinde vermemek, mevzuatını düzeltmemek
8	Türkiye Emekçi Partisi (TEP)	8 Mayıs 1980	Bölücülük
9	Büyük Anadolu Partisi (BAP)	24 Kasım 1992	İhtara rağmen kongresini yapmamak, hesabını süresinde vermemek, mevzuatını düzeltmemek
10	Sosyalist Parti (SP)	10 Temmuz 1992	Bölücülük
11	Yeşiller Partisi (YP)	10 Şubat 1994	İhtara rağmen kongresini yapmamak, hesabını süresinde vermemek, mevzuatını düzeltmemek
12	Halk Partisi (HP)	25 Ekim 1991	Laikliğe aykırı odak olmak
13	Türkiye Birleşik Komünist Partisi (TBKP)	16 Temmuz 1991	Bölücülük
14	Halkın Emek Partisi (HEP)	14 Temmuz 1993	Bölücülük
15	Özgürlük Demokrasi Partisi (ÖZDEP)	30 Nisan 1993	Bölücülük & Laikliğe aykırı odak olmak
16	Sosyalist Türkiye Partisi (STP)	30 Kasım 1993	Bölücülük
17	Demokrasi Partisi (DEP)	16 Haziran 1994	Bölücülük

³⁰ Tablodaki bilgiler aşağıdaki Internet sitelerinden derlenmiştir: http://www.meclishaber.gov.tr/develop/owa/haber_portal.aciklama?p1=49226 ve <http://www.anayasa.gov.tr/eskisite/kararlar/SPKAD.htm>

18	Demokrat Parti-2 (DP)	13 Eylül 1994	İhtara rağmen kongresini yapmamak, hesabını süresinde vermemek, mevzuatını düzeltmemek
19	Demokrasi ve Değişim Partisi (DDP)	19 Mart 1996	Bölücülük
20	Diriliş Partisi (DRP)	18 Şubat 1997	İki seçime katılmama
21	Emek Partisi (EP)	14 Şubat 1997	Bölücülük
22	Sosyalist Birlik Partisi (SBP)	7 Haziran 1994	Bölücülük
23	Refah Partisi (RP)	16 Ocak 1998	Laikliğe aykırı odak olmak
24	Demokratik Kitle Partisi (DKP)	26 Şubat 1999	Bölücülük
25	Fazilet Partisi (FP)	22 Haziran 2001	Laikliğe aykırı odak olmak
26	Halkın Demokrasi Partisi (HADEP)	13 Mart 2003	Bölücülük

AİHM madde 11 üzerinden açılan, kapatılmış siyasi partilerin davalarına ilişkin karar metinlerinde, T.C Anayasası madde 14 ile paralel şekilde “temel hak ve özgürlüklerin kötüye kullanılmayacağı” görüşünden hareketle siyasi partilerin demokrasi karşıtı eylemlerine çekince ile yaklaşır. Öte yandan, demokrasi karşıtı eylemde bulunup bulunmadıkları meselesi dava sonuç kararlarında ve yorumlarında anahtar rol oynamaktadır. Bu bağlamda, BBC’ye verdiği röportajda Türkiye’nin AİHM eski avukatlarından Bakır Çağlar’ın yaptığı vurgu önemlidir. Çağlar, Türkiye’de gerek duyulduğunda partilerin kapatılabileceğine dair yorumlanan AİHM kararlarından bahsederken, bu durumun ancak demokratik toplum düzenine aykırı buldukları durumlarda söz konusu olduğunun da altını çizmeyi ihmal etmez.³¹ AİHM’de görülen ve Türkiye lehine sonuçlanan Refah Partisi davasında Mahkeme, 2003 yılında madde 11’in ihlal edilmediğine hükmetmiş ve hatta karar metninde Refah Partisi’nin feshinin demokrasi için bir gereklilik olacağı yargısına ulaşmıştır.³² Öte yandan, örneğin Sosyalist Parti’nin (SP) kapatılması davasında AİHM 1998 yılında madde 11’in ihlal edildiğine hük-

³¹ Bkz. BBC Türkçe Servisi, Prof. Bakır Çağlar ile Röportaj, “Avrupa’da parti kapatma var mı? Türkiye gibi Avrupa’da da, siyasi partiler kapatılıyor mu?”, 18 Mart 2008, http://www.bbc.co.uk/turkish/europe/story/2008/03/printable/080318_bakircaglar.shtml

³² Bkz. Refah Partisi v. Türkiye Davası, Başvuru No: 41340/98 AİHM karar metni: <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/portal.asp?sessionId=7880213&skin=hudoc-en&action=request>

metmiş; çoğulcu siyasal demokrasinin önemine işaret ederken, kararda değerlendirmesi bulunan Avrupa Komisyonu da, Sosyalist Parti'nin feshinin demokratik toplumun varlığını korumak açısından gereklilik olmadığını vurgulamıştır.³³ Bu iki yakın tarihli örneğin ışığında AİHM kararlarının örgütlenme özgürlüğünü ve dolayısıyla siyasi parti kurma hakkını garanti altına alan madde 11 özelinde davadan davaya değişik yorumlanabildiği, siyasi parti kapatma gerekçelerinin sonucu etkilediği görülmektedir. Bu anlamda söylenebilir ki, Avrupa normlarına paralel olan siyasi partilerin insan hak ve özgürlüklerine dayanan demokratik ilkelere aykırı olamayacağı görüşü, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası ve Siyasi Partiler Yasasında, parti kapatma davalarına esas oluşturmaktadır. Ne var ki, prensip olarak aynı çizgide olan yaklaşımlar dava özelinde ayrışabilmekte ve farklı yorumlar ve tehdit algılamalarına farklı vurgular ortaya çıkabilmektedir.

SONUÇ

Siyasi partilerin demokrasilerde kapatılıp kapatılmayacağı ve demokratik rejimlerin bu şekilde kesintiye uğrayıp uğramayacağı son dönemde DTP ardından da AKP'ye açılan kapatma davaları ile yeniden tartışma konusu olmuştur. Bu karşıt görüşlerden hareketle, Avrupa'daki siyasi parti deneyimlerinin getirdiği yasaklamalar ve parti kapatma örneklerine bakıldığında siyasi parti kapatma uygulamalarının ve yaklaşımlarının yalnız Türkiye'ye özgü olmadığı ancak siyasi partilere uygulanan yaptırım ve yasakların ülkenin tarihsel tehdit algılamalarına ve şartlarına göre biçimlenebileceği sonucu çıkarılmaktadır.

Avrupa'da da siyasi parti yasakları ve kapatma uygulamaları vardır. Ne var ki, son yıllarda özellikle sayıca çok olmaması Türkiye'nin hem uluslararası arenada hem de iç siyasette bu konuda daha fazla baskı görmesi sonucunu doğurmaktadır. Türkiye'deki sıkıntı istisna olması gereken parti kapatma uygulamalarının çok defalar uygulanarak bir geleneğe dönüşmüş görünümü vermesidir.

Siyasi parti kapatmanın demokrasiye bir darbe mi olduğu sorusuna gelince, bu değerlendirmeyi yaparken Taner Timur'un çok partili düzene geçiş üzerine incelemesindeki çıkarımlarını anmak faydalı olacaktır.

³³ Bkz. Sosyalist Parti v. Türkiye Davası, Başvuru No: 21237/93 AİHM karar metni: <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=Socialist%20%7C%20Party%20%7C%20Turkey%20%7C%2021237&sessionId=7880846&skin=hudoc-en>

Timur, Türkiye’de Demokrat Parti deneyimi ile paralellik kurarak şu sonucun altını çizmektedir: “Siyasal rejimler tarihinde rastladığımız çeşitli örnekler, çok partili hayatla demokrasinin her zaman aynı şeyler olmadığını göstermiştir.”³⁴ Bu değerlendirmeden hareketle, siyasi partilerin demokrasilerin vazgeçilmez unsurları olduğunu kabul etmekle birlikte yalnızca siyasi partilerin varlığına veya yokluğuna veya yalnızca kurulma ve kapatılma örneklerine bakarak, bir ülke demokrasisini değerlendirmek biçimsel demokrasiye odaklı, oldukça indirgemeci bir yaklaşım sergilemektedir. Diğer bir deyişle, siyasi partinin kapatılma koşulları, nedenleri ve izlenen yolun demokrasi kuralları içinde olup olmadığına bakıldıktan sonra sağlıklı bir değerlendirme yapılabilir. Ne var ki, sayıca Türkiye’de siyasi parti kapatma örnekleri, bu uygulamanın olduğu Avrupa ülkelerine nazaran epeyce fazladır. Bu niceliksel farkın iddia edildiği gibi, Türkiye’nin özel koşulları gereği demokrasisini korumaya mı yönelik, yoksa demokrasisini tehdit eden girişimlerden mi kaynaklandığı tek tek kapatma davaları ve siyasi yansımalarının incelenmesini gerektiren ayrı bir araştırma konusudur. Ancak, demokratik düzenin dayandığı temel değerlere ve kurumlara karşı yıkıcı eylemlerde bulunan veya bulunmayı amaçlayan siyasi partiler, Avrupa ülkelerinin hepsinde farklı olabilmekle beraber, yaptırımlarla karşı karşıya kalmaktadırlar. Bu çerçevede önlemlerin en son basamağı olarak nitelenen siyasi partinin kapatılması ve parti liderlerinin siyasetten men edilmesi uygulamaları Türkiye ile karşılaştırıldığında, az olmakla birlikte vardır. Almanya’da Nazi veya nasyonal sosyalist eğilimli aşırı sağ partilerin, İtalya’da faşist partilerin, İspanya, Fransa ve Belçika’da ayrılıkçı bölgesel partilerin demokratik düzene tehdit olarak algılandığı, yasaklanan siyasi partilerden ve görülen davalardan anlaşılmaktadır. Türkiye’de de yukarıdaki tabloda siyasi partilerin kapatılma gerekçelerine baktığımızda ise, kapatılan onüç partinin kapatılma gerekçesinde bölücülük yaparak, beş partinin kapatılma gerekçesinde ise laiklik karşıtı odak oluşturarak demokratik düzene tehdit yarattığı iddia edilmiştir. Tüm bu tehdit algılamaları yelpazesine baktığımızda, ortak payda demokratik düzenin bozulacağı yara alacağı kaygısıdır. Ancak, Avrupa kurumlarından gelen tepkiler ekseninde Türkiye’nin konumuna baktığımızda ise uyumsuzluk, yasalar dahilinde ortaya konan tehdit algısının meşruluğunun kabul görüp görmemesin-

³⁴ Taner Timur, *Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçiş*, İmge Kitabevi, 2003, Ankara, s.149.

den ve Türkiye'deki siyasi parti kapatma davalarının Avrupa kurumlarınınca Türkiye Cumhuriyeti yargısından farklı yorumlanmasından kaynaklanmaktadır. Buna ek olarak da, Türkiye parti kapatmayı Venedik kriterlerinde önerildiği şekliyle başka demokratik siyasi ve ekonomik yaptırımları denedikten sonra en son yol olarak değil de direk başvuru- labilecek hukuki ilk seçenek olarak işlemeden kaynaklanmaktadır.

KAYNAKÇA

- Çam, Esat, *Siyaset Bilimine Giriş*, Der Yayınları, İstanbul, 2000.
- Duverger, Maurice, *Siyasi Partiler*, Çev. Ergun Özbudun, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1986.
- Kapani, Münci, *Politika Bilimine Giriş*, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1997.
- Kışlalı, Ahmet Taner, *Siyaset Bilimi*, İmge Yayınevi, Ankara, 1994.
- Kitchlet, Herbert, *The Radical Right in Western Europe*, University of Michigan Press, ABD, 2008.
- LaPalombara, Joseph & Weiner, Myron, "The Origin of Political Parties", Joseph LaPalombara & Myron Weiner (ed.), *Political Parties and Political Development*, Princeton University Press, 1966.
- Lipset, Seymour Martin, Trow Martin and Coleman James S., *Union Democracy: The Internal Politics of the International Typographical Union*, Free Press, New York, 1956.
- Michels, Robert, *Political Parties: A Sociological Study of the Oligarchical Tendencies of Modern Democracy*, Çev. Eden Paul ve Cedar Paul. The Free Press, New York, 1915.
- Peter, Mair (ed.), *The West European Party System*, Oxford University Press, 1990.
- Sartori, Giovanni, *The Theory of Democracy Revisited*, Chatham House, Londra, 1987.
- Tanilli, Server, *Devlet ve Demokrasi: Anayasa Hukukuna Giriş*, Çağdaş Yayınları, 1996, İstanbul.
- Timur, Taner, *Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş*, İmge Kitabevi, 2003, Ankara.
- Touraine, Alain, *What is Democracy?*, Westview Press, Colorado-USA & Oxford-UK, 1997.
- İnternet Kaynakları:
- "AB Ülkelerinin Tepkisi" haberi: (Kaynak: Euroactive), <http://www.euractiv.com/en/future-eu/austria-haider-affair-gave-eu-emergency-brake/article-151443>
- Avrupa Komisyonu Parlamenter Meclisi (AKPM) Yazılı Deklarasyon No: 409, *Judicial proceedings against the Justice and Development Party in Turkey*, 18 Nisan 2008, <http://assembly.coe.int>
- BBC Türkçe Servisi, Prof. Bakır Çağlar ile Röportaj, "Avrupa'da parti kapatma var mı? Türkiye gibi Avrupa'da da, siyasi partiler kapatılıyor mu?", 18 Mart 2008, http://www.bbc.co.uk/turkish/europe/story/2008/03/printable/080318_bakircaglar.shtml
- Davası görülmüş ve kapatılması reddedilmiş siyasi partileri liste halinde görebilmek için bkz. <http://www.ntvmsnbc.com/news/439446.asp>
- Haider'in Görüşlerinin Avrupa Parlamentosu Tarafından Kınanması: *Austria—Haider's Views Condemned*, Eur. Parl. Daily Notebook (3 Şubat 2000), <http://www.europarl.eu.int/dg3/sdp/journ/en/n0002031.htm>
- Human & Constitutional Rights Resource Page (İnsan ve Anayasal Haklar Kaynak Sayfası)- İspanya davası için: <http://www.hrcr.org/hottopics/spain.html>

- Freeman, Heather Berit, *Austria: The 1999 Parliamentary Elections and the European Union Members' Sanctions*: http://www.bc.edu/bc_org/avp/law/lwsch/journals/bciclr/25_1/04_TXT.htm
- Tablo-1'deki bilgiler aşağıdaki Internet sitelerinden derlenmiştir: http://www.meclishaber.gov.tr/develop/owa/haber_portal.aciklama?p1=49226 ve <http://www.anayasa.gov.tr/eskisite/kararlar/SPKAD.htm>
- TBMM Araştırma Merkezi Raporu Sonuç Duyurusu: http://www.meclishaber.gov.tr/develop/owa/haber_portal.aciklama?p1=49226
- Türkiye Barolar Birliği (TBB) Başkanı Avukat Özdemir Özok, "Siyasi Partiler ve Demokrasi" konulu panelde konuşması, 26 Mayıs 2005, http://www.barobirlik.org.tr/tbb/baskan/konusmalar/050526_siyasal_partiler_ve_demokrasi.aspx
- Paris şartı için: <http://www.belgenet.com/arsiv/parissarti.html>
- Refah Partisi v. Türkiye Davası, Başvuru No: 41340/98 AİHM karar metni: <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/portal.asp?sessionId=7880213&skin=hudoc-en&action=request>
- Sosyalist Parti v. Türkiye Davası, Başvuru No: 21237/93 AİHM karar metni: <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbk&action=html&highlight=Socialist%20%7C%20Party%20%7C%20Turkey%20%7C%2021237&sessionId=7880846&skin=hudoc-en>
- Vlaams Blok Resmi Internet Sitesi: <http://www.vlaamsblok.be/index.shtml>
- VB davası hakkında 9 Kasım 2004 tarihli Belçika Temyiz Mahkemesi Kararı, <http://www.juridat.be/jurispdf/R/C/04/B/RC04B91.pdf>
- VB Parti Lideri *Frank Vanhecke MEP*'in dava üzerine açıklamaları: <http://majorityrights.com/index.php/weblog/comments/39/>
- Venedik Komisyonu, *Siyasi Partilerin Yasaklanması ve Benzer Önlemler Raporu*, 12-13 Haziran 1998, Venedik, Venedik Komisyonu 35. Genel Kurulu, Rapor Doküman No: CDL-INF (1998) 014e Rapor Doküman Tarih /Yer: 29 Haziran 1998 / Strasbourg, [http://www.venice.coe.int/docs/1998/CDL-INF\(1998\)014-e.asp](http://www.venice.coe.int/docs/1998/CDL-INF(1998)014-e.asp)